

**ПОГЛЕД КЪМ ЕМПИРИЯТА:
ЦЕННОСТИ В ОБРАЗОВАНИЕТО. СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА
ФОКУС ГРУПИ И ДЪЛБОЧИННИ ИНТЕРВЮТА В ТРИ БЪЛГАРСКИ
УНИВЕРСИТЕТА**

Марио Маринов*

Статията обобщава фокус групи и интервюта от 2015 г. в Югозападен университет „Неофит Рилски” – Благоевград, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски” – Филиал „Любен Каравелов”, Кърджали и Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий” – Педагогически колеж, Плевен.

Тематичен кръг: проблеми на образованието, кариерата, мобилността, начинът на израстване, връзките в обществото, семейството, професионалните общности, приятелският кръг, институциите, доверието между хората в обществото, религията.

Основни обобщени акценти: Разпространеното мнение за образованието в България е, че не е на нужното ниво и че значението на образованието като ценност намалява. То се разглежда като необходимост за бъдеща кариера и средство за изкарване на прехраната. Счита се, че правенето на кариера има стеснени възможности поради съществуващите в страната ограничения от икономически характер. Семейството се оказва начело в йерархията на ценностите. Мобилността се извежда като фактор, подпомагащ намирането на работа, за създаване на контакти. Отбелязва се, че е по-добре да се израства с лични качества, но се отчита, че в България без чужда помощ не е възможно да се направи кариера. Повечето студенти нямат доверие в институциите, а политиците губят доверие. Религията е важна, но не е с водеща позиция.

Ключови думи: *ценности, образование, семейство, кариера, институции, религия.*

Методология

През периода април – октомври 2015 г. бяха проведени три фокус групи и четири дълбочинни интервюта със студенти и преподаватели от Югозападен университет „Неофит Рилски” – Благоевград, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски” – Филиал „Любен Каравелов”, Кърджали и Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий” – Педагогически колеж, Плевен. Във всеки университет се проведе фокус група със студенти, а в ПУ – Кърджали и във ВТУ – Плевен бяха проведени и дълбочинни интервюта с преподаватели. Изследователската работа беше финансирана по проект „Културни универсалии в академична среда” с ръководител проф. д.н. Валентина Миленкова в рамките на проектите по Наредба № 9 на Министерството на образованието и науката, реализирани в Югозападен университет „Неофит Рилски” – Благоевград през 2015 г. Емпиричната работа бе осъществена от гл. ас. д-р Марио Маринов.

Трите университета имат богат опит в подготовката на кадри за образованието – в развитието им основен акцент са били подготовката на педагогически кадри и учители и създават добра основа за сравнителен анализ. Изискването за участниците във фокус групите беше да са студенти редовно обучение. В трите фокус групи взеха участие общо 30 студенти по социология, начална и училищна педагогика и чужд език (английски и френски), български и английски език, туризъм и стопанско управление. Участниците във фокус групите са социално еднородни, предимно в младежка възраст, със завършено средно образование и следващи висше образование, с интереси в областта на изучаваните специалности и социално-политическото развитие на България. За студентите по социология в ЮЗУ изучаването на социология и изследователски методи допълнително ги стимулира да бъдат активни участници във фокус групата и да споделят мнението си по въпросите, дискутирани с модератора гл. ас. д-р Марио Маринов, който е техен преподавател и се познават с него. В Кърджали и Плевен участниците бяха подбрани със съдействието на преподавателите и ръководствата съответно на филиала и колежа и имаха мотивация да се представят на ниво. Участниците във фокус групите учат заедно и се познават добре помежду си. За всеки от тях това беше първо участие във фокус група.

Четиримата преподаватели, с които са проведени дълбочинни интервюта са от специалности психология, химия и физика. И четиримата имат научна и образователна степен „доктор”, а длъжностите им са доцент, главен асистент и асистент.

Общата тема на фокус групите и интервютата бяха ценностите в съвременното българско общество, разгледани през призмата на Европейското изследване на ценностите, в което България е участвала в три от досега проведените четири вълни на изследването. (1990-91, 1999, 2008 г.). Участниците във фокус групата в ЮЗУ са изучавали въпросници от Европейското изследване на ценностите като част от образованието си по социология и имат представа за основните блокове от индикатори, които са изследвани в него. В другите две фокус групи и в интервютата участниците се запознаваха с тематиката като с нови теми.

Конкретните теми, дискутирани по време на фокус групите, които имаха продължителност по около 1 час и половина, бяха:

- образованието,
- кариерата,
- мобилността,
- начинът на израстване,
- връзките в обществото,
- семейството,
- професионалните общности,
- приятелският кръг,
- институциите,
- доверието между хората в обществото
- религията.

Участниците бяха активни по време на фокус групите, проявяваха интерес към дискутираните теми, изслушваха се взаимно и се ангажираха с успешното провеждане на фокус групите, което при студентите по социология в ЮЗУ може да бъде обяснено с характера на изучаваната специалност и желанието им да станат добри изследователи., а в другите два университета – от предизвикания интерес към тематиката и желанието да представят добре университетите си. Активността беше с различна честота у отделните участници, като варираше от желанието за доминиране на дискусията от едни и по-голяма пасивност на други. С намесата на модератора всеки от участниците имаше равно време за изказване и се стимулираше толерантността към различни гледни точки. Като цяло до сблъсък на мнения и неочаквани ситуации не се стигна. Това може да се обясни с факта, че бъдещите социолози се отъждествяват с изследователи и знаят, че плавното протичане на фокус групата е от значение за успешното ѝ провеждане, а

при другите специалности – от предизвикания интерес от участие в изследването. Повечето участници се изказваха поотделно и толерантно към мненията на другите участници и рядко се стигаше до сблъсък на мнения. Но имаше и опити за групови дискусии по някои от темите, като по-голяма активност в споровете проявяваха определени участници.

Дискусионни акценти

По въпроса за образованието сред повечето участници беше разпространено мнението, че в България образованието не е на нужното ниво и че държавата е виновна за това. Без да бъде предварително набелязан, се появи въпросът за различните възможности за реализация в България и чужбина и причините младите висшисти да напускат България. „Солидарността е нещо, което липсва в съвременното българско общество, включително в образователната система“, каза един участник. Значението на образованието като ценност започва да намалява още в началните години на образователната система. Един от участниците провокира дискусията с изказването, че образованието в България не е ценност, а са важни връзките, които човек има и че в България има „кланово“ общество – управляващите са в роднински връзки с предишните елити и те се самовъзпроизвеждат. Имаше и прагматични мнения за образованието като практическа необходимост за бъдеща кариера, като средство за изкарване на прехраната. Едно оригинално определение беше, че образованието е „рали“ – състезаваш се с другите участници. Образованието е необходим старт в живота и необходима инвестиция. Във висшето образование, за разлика от средното, има възможност за избор. Трябва да имаш ясно поставена цел. Необходима е диференциация между необходимото знание, и дисциплините, които се учат без да се използват в бъдеще. Проблемът за квалификацията в образованието е ключов, защото на пазара на труда навсякъде търсят висококвалифицирани кадри.

Кариерата е нещо, което искаш да постигнеш и е важна добрата практика. Днес в България има стеснени възможности за кариера поради ограниченията от икономически характер. Добре е кариерата да не измества семейството като ценност. Студентите имат възможност да наблюдават кариерите на представители на тяхната професия. Ценно мнение беше избора на специалност като призвание. Бъдеща учителка каза, че я привлича възможността да формира съзнанието на бъдещите поколения. „По-ценно от това да създаваш и формираш хора има ли?“ Необходим е много труд за постигане на добра кариера и здрава основа от образованието. За да си успял човек, е

необходимо да имаш кариера. Всеки трябва да намери своята ниша, в която да се развива цял живот. Оригинално мнение беше, че „кариерата е стълбица”. Човек трябва да се развива и да се самообразова след завършване на висше образование. Днес в България е на мода ученето заради диплома. Кариерата трябва да надгради образованието.

Участниците бяха помолени да ранжират като ценности образованието, кариерата, заплащането, семейството, приятелите, връзките и институциите, които управляват – лично за тях и за обществото като цяло. Повечето споменаваха в йерархията на своите ценности семейството като ценност, което кореспондира с данните за България от представителни национални изследвания. За обществото като цяло по-често се споменаваха заплащането и кариерата.

На въпроса „Трябва ли да се правят компромиси между работата и семейството и докъде могат да стигат те?” се получиха следните отговори:

По-често семейството „прави” компромиси, защото „работата е задължителна”.

Разликата между България и чужбина отново се появи без да бъде предварително зададена.

Друг въпрос на модератора беше: „Към кои от следните общности се отъждествявате в най-голяма степен?:

1. Професионалната общност;
2. Страната, в която живеете, региона, населеното място
3. Религиозната общност
4. Приятелският кръг
5. Организация, политическа партия, НПО и др.?”

Като обобщим отговорите, местоживеенето категорично излиза на първо място за повечето участници. Религията е на последно място. В големия град човек попада в непредвидими ситуации, заради липсата на познати и приятели. В чужбина сънародниците повече се сплотяват като общност, за което помага докосването до друга непозната култура. Студентските бригади в чужбина помагат за създаване на общност между студентите там. В България човек е закрепостен за едно работно място и това пречи на инициативата.

„Мобилността възможност ли е в съвременния свят?“

Важна е възможността за избор. Мобилност трябва да има и за учене и за работа. Възможността да работиш на повече от едно място е от ключово значение за прехраната. Мобилността помага за намиране на работа, за създаване на контакти. Ниското образователно равнище произвежда по-ниско качество на завършилите университетите. Отворените граници създават усещане за свобода и повишават реализацията. Образование, професия, кариера се облагодетелстват от мобилността. Днес малко добре квалифицирани млади хора се задържат в България. За много от участниците тук беше мястото да рефлектират върху собствените си планове за оставане или напускане на България. „Светът днес е едно голямо село“. „По-добре е да си квалифициран специалист в България, отколкото да миеш чинии в чужбина.“ Трябва да се полага труд и да се вземе най-доброто от чуждестранния опит и know how и да се приложи в България. Но в България е трудно да се издържаш. За някои от участниците мобилността на техните родители и по-добрите доходи, които те реализират в чужбина е условие за възможността на децата им да учат в университет. Но компромисът е, че децата израстват в отсъствие на родителите си и ги виждат веднъж годишно. „Хубаво е да си умерено мобилен“, каза един участник във фокус група. Имаше студенти, които са работили по за повече от година в чужбина и бяха видели и отрицателната страна на мобилността. Но факт е по-високият стандарт на живот извън България. Мобилността е средство, а не цел. Повечето, които емигрират, го правят за да подпомагат семействата си. Мобилността е възможност за изява и за кариера. Важен е личният избор и възможността да се върнеш в България. „Мобилността е едно изследване: защо е открита Америка? Заради потребността от изследване на непознатото“. Ако човек има добри качества, може да пробие навсякъде. „Усилието е това, което ни прави хора.“

„Какъв е начинът на израстване в българското общество?“:

По-добре е да се израства с лични качества, но в България без чужда помощ не е възможно да се израсне в кариерата. Спокойният живот е ценност. Повечето от участниците заявиха, че искат да разчитат на своите лични качества „по

нормалния начин”, но без връзки не може. „Сврхамбициите” са добро нещо, но не в България. Ако нямаш връзки, със смените на властта всеки губи позиции, „отрязват се крила”. Социалният капитал променя формалните позиции в йерархията. В България има ненаказуемост за нарушения. В чужбина си чужденец, а в България се отчуждаваш, когато напреднеш. Връзките са „нож с две остриета”. „Човек не е самотен остров, за да може сам да функционира без връзки”. Конкурсното начало в България е опорочено. „Връзки, това е да познаваш правилните хора” – не трябва да се ограничаваме в контактите си. Важно е да знаеш кое кога да използваш. Положителното при връзките е да знаеш кой какво може, добрата комуникация между хората.

В трудни моменти човек има опора в семейството си. То помага за развитието на образованието и кариерата. Приятелите са хората, на които можем да разчитаме, а и те могат да разчитат на нас. В професионалния кръг също е важно да има приятели.

„Какво мислите за доверието в институциите?”:

Повечето студенти нямат доверие в нито една институция. Европейският съюз има по-добри позиции за доверие от местните институции. Университетът донякъде, но с резерви поражда доверие. По-скоро личностите в университета пораждат доверие, а не университетът като институция. Някои НПО също пораждат доверие, защото нямат допирни точки с властта в България. Международните организации имат по-добър авторитет. Църквата е много назад в доверието им.

Политиците губят доверие.

По този въпрос има ясно изразена разлика между студенти и преподаватели. Като цяло и четиримата преподаватели имат положително отношение към институциите и дават конкретни примери за положителни взаимодействия с различни институции.

„Религията и духовността, споделяне на ценности в общността – може ли да има по-силна роля в днешно време?”:

Религията е важна, но не е с водеща позиция. Повечето от студентите по социология се определят като невярващи, за разлика от другите студенти, които изтъкват положителните страни на религията като традиция. Религиите учат на толерантност и трябва да се познават – в тях има много полезни неща. По празници и в почивни дни имат по-голямо присъствие. Човек може да си вярва и в къщи, без да ходи на църква. Ако хората осъзнаят ценността на религията, обществото ще стане по-добро.

Някои интересни изказвания на участниците:

„Много хора вярват по „свой начин“. „Църквата пасува“ (!), „нехае за последователите си, не намира път към модернизацията, не синхронизира делата си с тези на хората, които са все по-често забързани и имат време само за общуване чрез социални мрежи. Църквата може да се ориентира към по-силно присъствие в социалните мрежи. Хората имат нужда от споделяне. Религията няма особено голямо значение и влияние.“ По въпроса за религията различни бяха изказаните становища в Кърджали, където е по-ясно изразено съседството между християни и мюсюлмани и религията е ясно изразен маркер на идентичността. Това стана и причина за оживление в края на фокус групата в Кърджали, която продължи малко по-дълго от другите две фокус групи и имаше подчертано засилена активност от страна на участниците по въпроса за религията. Но отново и при тях религията се схваща като традиция и често се преплита с етническата идентичност. Оригинално съждение даде студентка от Кърджали, че възприема религията като нещо дълбоко лично и вярва преди всичко в себе си по свой собствен начин, без да се ръководи от общоприети догми. Тук се вижда на емпирично равнище, очертаната в социологията на религията теза за европейските общества, че е налице „вярване без принадлежност“ и „приватизация на религията“. Също в Кърджали бяха споменати интересни емпирични примери за дейността на евангелски църкви на местно равнище и взаимодействието им с етническото многообразие в региона. По въпроса за религията и на трите места (и при преподаватели и при студенти) се появи темата за необходимост от религиозно образование и обединение около мнението, че е по-правилно образованието „за религията“ от научна гледна точка, отколкото доктринално образование чрез самата религия.

Като предварително неспомената, но появяваща се периодично тема е тази за възможната емиграция в чужбина и липсата на перспективи в България. Откри се ясната чувствителност на участниците към социално-политическия живот в България и

липсата на справедливост. Подобно на представителната извадка в Европейското изследване на ценностите, участниците във фокус групите и интервютата поставят семейството на първо място в йерархията на ценностите. И в представителната извадка и сред участниците във фокус групите в академична среда има разлика между това, което те лично поставят като приоритет сред собствените си ценности и това, което мислят за мнозинството от сънародниците си.

И едните и другите като цяло нямат доверие в институциите, а Европейският съюз има по-голямо доверие от националните институции. Разлика между участниците във фокус групата сред студентите по социология в ЮЗУ и представителната извадка в четвъртата вълна на Европейското изследване на ценностите (2008) е липсата на доверие на участниците във фокус групата към църквата и религиозните институции. Една причина е, че повечето от участниците във фокус групата се определят като невярващи и това, че в обучението си по социология се учат да гледат на религията като външни наблюдатели и свободни от ценности социолози.

Заклучение

Фокус групите и дълбочините интервюта преминаха успешно с висока степен на активност от страна на участниците. Като цяло изказването на отделни лични мнения превишаваше възможността за групови дискусии с противоположни мнения и сблъсъци на идеи.

---

* Марио Маринов е доктор по социология, главен асистент в Катедра Социология на Югозападен университет „Неофит Рилски” – Благоевград. mario_marinov@swu.bg